

ЦЕРКОВНІ ПОГРОМИ В СЕЛЯХ УРСР наприкінці 20-х – 30-ті рр.

МАНДРИК Я. І., (ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ)

Антирелігійна боротьба в 30-ті роки деморалізувала суспільство, знівельовала і знизила рівень його духовності та гуманістичних засад на догоду класовій моралі. Як записав у своїх рішеннях Х з'їзд КП(б)У "...необхідно боротися проти релігійних та інших забобонів, за науковий світогляд і розвиток класової свідомості" [5, с. 410].

Антирелігійна боротьба на селі розпочалася з перших років радянської влади в Україні. Вже 4 липня 1922 р. було утворено комісію політбюро ЦК КП(б)У з антирелігійної пропаганди. Через 10 днів її члени зробили доповідь на черговому засіданні політбюро і за цією доповіддю було ухвалено рішення: "Здійснити розвал церкви за класовим, національним і територіальним поділом". Комісія визначалася керівним центром з антирелігійної пропаганди і зобов'язувалась розробити конкретний план дій. Із завданням впоралися швидко. "Конкретний план" став втілюватися в життя [8, ф. 1, оп. 2702, спр. 1450, арк.214].

У червні 1928 р. ЦК КП(б)У приймає постанову "Про релігійний рух та антирелігійну пропаганду", в якій намічались шляхи вдосконалення антирелігійної роботи. З метою залучення населення до проведення атеїстичної пропаганди Наркомос в травні 1928 р. провів перший Всеукраїнський з'їзд безбожників, на якому було прийняте рішення про створення "Спілки бойовничих безбожників". З'їзд наголосив на необхідність тісної співпраці установ "Спілки" з культосвітніми закладами, які повинні "широко роз'яснювати масам класову суть релігії, звільнити свідомість мас від релігійних забобонів" [9, ф. 5, оп. 1, спр. 138, арк. 21].

Зростає мережа осередків "Спілки бойовничих безбожників". У Луганській окр. за 8 місяців 1929 р. при культосвітніх закладах було організовано 53 осередки, в які входило 7 тис. осіб. Всього в Україні в 1929 р. членами "Спілки" було біля 100 тис. осіб [10, ф. 5, оп. 1, спр. 84, арк. 4-11]. При сільбудах, хатах-читальнях, червоних кутках із числа сільського активу почали створюватися гуртки і семінари по атеїстичному вихованню трудящих. Тільки в одній Одеській окр. в 1930 р. члени цих гуртків прочитали серед селян 159 лекцій [9, ф. 5, оп. 1, спр. 21, арк. 14]. У 1931 р. за даними тільки 2.630 сільських клубів у республіці антирелігійні гуртки об'єднували 66.417 осіб. Серед них 30,2% жінок [9, ф. 5, оп. 1, спр. 32, арк. 78].

Влітку 1929 р. ЦК провів спеціальну нараду, а в червні цього року відбувся Всесоюзний з'їзд бойовничих безвірників. Наступ на релігію наро-

став. Цього року уряд СРСР видає закон про ознаки куркульського господарства. За ним дозволялося включати до куркульського будь-яке господарство, яке мало "нетрудові доходи". Саме так були кваліфіковані господарства священників, їх почали розкуркулювати. Мелітопольську духовну семінарію було перетворено в робітничий гуртожиток, а поруч розмістили великий табір, в якому тримали під арештом 4 тис. священників. Від нелюдських умов щодня вмиralи десятки в'язнів [1, с. 236].

Починаючи з грудня 1929 р. (через місяць після прийняття рішення про масову колективізацію), в УРСР різко посилилася масова антирелігійна кампанія під лозунгом, який було висунуто газетою "Комуніст": "Посилення соціалістичного наступу на капіталістичні елементи міста і села знищує підґрунтя, на якому зростала релігія – зняряддя визиску та поневолення трудящих мас" [6].

Стали нагнітані антирелігійні настрої, посилилась кампанія проти церковних свят під гаслом: "Різдво – не свято трудящих, замість Різдва – дні Індустріалізації та Колективізації, масового готування до весняного засіву по-більшовицьки". Селян силою заставляли в дні церковних свят виходити на роботу. У час проведення в ці дні церковних відправ у культосвітніх закладах влаштовувались різні радянські свята, що давало негативний ефект серед сільського населення. Перед великими церковними святами офіційна партійна преса рясніла великими антицерковними рубриками. Наприклад, перед Великоднем: "Великдень несе бариші попам, радість класовим ворогам, хвороби і збитки трудящим. Пияцтво та прогули замінять впертою працею на полях", "Відкіля взялося свято Великдень і чому з ним треба боротись?", "Великдень не свято свят, а гальмо і зараза" [5] тощо.

Церква оголошується "прямим союзником куркуля", "буржуазних націоналістів". "Найпершим помічником куркуля, – писала в ті дні газета "Радянське село", – в боротьбі проти наших заходів була і є церква, попи, сектанти, проповідники, ксьондзи, рабини тощо. Духівництво всіх націй зійшлося на спільному інтересі – зберегти свій вплив на маси, організувати боротьбу проти соціалістичних п'ятирічок" [7].

Все більше робляться категоричні висновки: "Всім сектам – одна ціна. Баптисти шпигують, гуртківці переховують жандармів та контрреволюціонерів. У Київській окр. куркулі та крамарі серед сектантів складають 35-40 %, тимчасом як

пересічний відсоток куркульства взагалі серед селянства досяг тільки 1% [4]. Це вже був відкритий заклик ЦК партії до відповідних дій.

Із розгортанням наступу на село, посиленням масової колективізації, коли в хід пішов примус, навіть військова сила, зросло невдоволення і опір селян. Цей опір був підтриманий церквою. На зборах віруючих священники нерідко виступали проти колективізації. Були випадки, коли церква оголошувала анафему колгоспним активістам. У ЦК КП(б)У змушені були визнати, що цей опір зростає рівнобіжно “нашому тиску на капіталістичні елементи села”. ЦК робить висновок: “... релігійний апарат ... все виразніше увиходить в ролю організаційного оплоту контрреволюційних прагнень капіталістичного прошарків в нашій країні, перетворився в своєрідну партію куркульства. Цю роль в сучасний момент виконують всі без винятку релігійні осередки” [8, ф. 1, оп. 20, спр. 2917, арк. 75].

Все це прискорило удар проти церкви. У республіці розпочинається нова хвиля насильницького закриття церков, перетворення їх в склади, культзаклади, проводиться реквізиція церковного майна. Так, у Тульчинській окр. на Вінниччині в другій половині 1929 р. було закрито 14 церков, 10 синагог, 1 костел, з них 8 церков були перетворені в клуби [11, ф. 1, оп. 20, спр. 291-7, арк. 83].

У с. Вітовці Бориспільського району на Київщині без згоди віруючих церква була перетворена на сільбуд [11, спр. 998, арк. 64], в с. Митниця Васильківського району цієї області голова сільради, завідувач клубом відібрали ключі від церкви і арештували священника [11, спр. 998, арк. 65]. У Любарському районі Бердичівської окр. замість 1 церкви було закрито всі 27 [12, ф. 5, оп. 20, спр. 280, арк. 127].

В усіх антицерковних акціях у селах України активну участь брали сільські культосвітні активісти чи самі культпрацівники. Більшість з них вірою і правдою допомагали насаджувати соціалізм в селах, який, в це щиро вірили, несумісний з релігією. Значить, остання підлягала знищенню, як “класовий ворог”.

Сільради змагалися за те, хто закрие більше церков. Так, Завидівська сільрада Березівського району Одеської окр., закривши в себе 2 молитовних будинки, 2 церкви, перетворивши їх на клуби, закликала всі сільради наслідувати їх приклад: закрити всі церкви і молитовні будинки [10, ф. 11, оп. 1, спр. 68, арк. 84].

Партійні органи, преса не тільки не спиняли беззаконня і насильство, але безупинно закликали знімати дзвони з церков, а церкви, як “останні вогнища мракобісся”, закрити. Так, Вінницький округом партії в своїй директиві від 20 січня 1930 р. відзна-

чив: “Треба підтягнути антирелігійний фронт, спрямовуючи його в сторону повної ліквідації релігійних забобнів, повного витіснення релігійних свят, ліквідації церков” [8, ф. 1, оп. 328, спр. 8, арк. 14].

Змагання розгортається також по втягненню населення у “Спілку войовничих безвірників” (СВБ), швидких темпів відмови людей від релігійних вірувань. Договір про змагання укладається між Київською, Одеською, Луганською організаціями “Спілки”. Він передбачав на 1930 р. охопити “Спілкою” 15% міського, 10% сільського населення. Згідно з цим договором передбачалося добитися виходу з релігійних общин по 25 тис. осіб у кожній окр. Центральна рада “Спілки” УРСР поставила перед собою завдання: протягом 1930 р. охопити своїм впливом 2,5 млн. осіб [8, ф. 1, оп. 328, спр. 8, арк. 143]. У результаті форсування збільшення організації СВБ вона протягом 1930 р. зросла на 35%, а в першій половині 30-х років цей процес став ще швидшим [8, ф. 1, оп. 328, спр. 8, арк. 150]. Звичайно, що ці показники були далекі від істини. Зразком “статистики” того часу є цифрові дані, введені в офіційну звітність державних органів УРСР про стан проведення релігійних обрядів колгоспниками України. Так, якщо в 1922-1923 р.р. релігійні обряди виконували 62,6% молоді віком до 24 років, 71,4% населення віком 25-34 р., 100% віком 35-59 р., то в 1936 р. – всього, відповідно, 0%, 0,4%, 35% [8, ф. 1, оп. 328, спр. 8, арк. 168].

У відповідь на шалену гонитву партійних, радянських органів за цифрами зростання кількості невіруючих, закриття церков і використання при цьому насильства, в багатьох селах України зростає напруження, починаються протести віруючих. У с. Вітовці на Київщині селяни у відповідь на закриття церкви і перетворення її в клуб стали виходити з колгоспу [12, ф. 5, оп. 20, спр. 280, арк. 101], у с. Каратула Переяславського району з причини насильницького закриття церкви і перетворенням її в сільбуд з колгоспу вийшло 200 осіб [12, ф. 5, оп. 20, спр. 280, арк. 126]. Але справа цим не обмежилась. Так, у Фастівському районі жінки побили уповноважених райкому партії, що приїхали закривати церкву, а в деяких районах України на цьому ґрунті стали відбуватися відкриті селянські виступи. Зокрема, вони мали місце в Уманській окр. в селах Катеринопіль, Виноград [8, ф. 1, оп. 2704, спр. 2994, арк. 26]. Всього в 1929 р. на цій основі в УРСР було зафіксовано 32 випадки масових виступів сільських жителів [8, ф. 1, оп. 2704, спр. 2994, арк. 158], у ході яких культзаклади в церковних приміщеннях були ліквідовані, обладнання їх знищене.

Продовжувалися виступи в 1930 р. Цього року мали місце масові виступи населення

проти зняття дзвонів у с. Василівка Харківської окр., проти закриття церков і перетворення їх на клуби в с. Біле і Завидівка [8, ф. 1, оп. 2704, спр. 3191, арк. 5-8] Бердянської окр. тощо. Тільки з 1 до 12 січня 1930 р. були зафіксовані сутички з населенням при спробі перетворити церкви в культосвітні заклади у 22 селах України. Для придушення виступів були використані війська. Це мало місце в селах Злинка, Воронівка Зінов'ївської окр., Берестовеньки Полтавської окр. [13, ф. 3938, оп. 1, спр. 74, арк. 4] і т.д. Селянські виступи відразу були кваліфіковані як один із проявів загострення класової боротьби. "Загострення класової боротьби в країні супроводиться посиленням діяльності релігійних організацій. Ця діяльність являє собою одну з форм опору буржуазно-націоналістичних елементів проти соціалістичного наступу на них", [13] – писала в той час газета "Комуніст".

Однак, виступи проти закриття церков спільно з масовими протестами проти колективізації в Україні могли піднести всенародне повстання проти радянської влади. Все разом взяте дещо охолодило керівництво країни. Сталін в своїй статті "Головокружіння від успіхів", а також ЦК ВКП(б) в постанові "Про боротьбу з викривленням партлінії в колгоспному русі" (14 березня 1930 р.) всю вину за погроми церков та репресії в ході колективізації звалили на місцевих партійних та радянських керівників і активістів. Тепер розпочинаються репресії уже проти них. Місцеві керівники, культосвітній актив були вкрай обурені тим, що ті, хто вчора ще вимагав закриття церкви, сьогодні карають їх за це [8, ф. 1, оп. 2704, спр. 2789, арк. 6-11].

Однак вони не означали припинення антирелігійної боротьби. Видавництва продовжували нарощувати випуск книг антирелігійного змісту. У селах УРСР форсують зростання кількості членів СВБ, антирелігійних гуртків при культзкладах, а також охоплення ними населення.

У деяких районах осередки СВБ були при

кожному сільбуді. У Макарівському районі на Київщині в 1932р. нараховувалось 32 будинків колективіста, хат-читальні, і одночасно було 28 осередків СВБ, 28 антирелігійних гуртків [12, ф. 5, оп. 20, спр. 149, арк. 23].

Кожен осередок Спілки і гурток зобов'язані були вести антирелігійну роботу серед сільського населення. Так, осередок в с. Левада Кагарлицького району за 8 місяців 1930 р., як свідчить його звіт, організував 24 бесіди і вечори. Члени осередку постійно заставляли виходити на поле селян в релігійні свята, що викликало протести останніх [8, ф. 1, оп. 1, спр. 2986, арк. 56] тощо.

Протягом 30-х років партійні та радянські органи, опираючись на сільські культосвітні заклади, не припиняли антирелігійної боротьби. Кількість церков весь час скорочується. Так, із 12380 церковних будинків, які нараховувались в 1917 р. в Україні, до 1936 р. було закрито 7341. У 30-ті роки понад 80 % церков, культових споруд УРСР було зруйновано або перебудовано для інших цілей, зокрема під культосвітні заклади. Арештовані тисячі священників. Церковні цінності, реліквії, які були національною гордістю народу, масово експортувались за кордон, де їх продавали за демпінговими цінами, за безцінь. Протягом 30-х років було експортовано СРСР за кордон 6 тис. тонн культурних цінностей, які були продані на 30 аукціонах всього за 18 млн. крб. Один із відомих західних меценатів Д. Д'ювін писав у ті роки: "Я не розумію, як нація може торгувати своїми скарбами. Вони їх продають, ніби вантаж мідної або олов'яної руди" [2, с. 30]. Це негативно відбилося на моральному і психологічному стані населення, було однією з причин, яка привела до деградації його культурного розвитку.

Антирелігійна боротьба привела до значного знищення духовного життя сільського населення радянської України. Поруч із ліквідацією його економічної основи, цей удар мав своїм наслідком остаточне підкорення селян республіки радянській владі, партійному керівництву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбрехт А. Разве это социалистическое строительство. - Мюнхен, 1980.
2. Акуленко В. Злочин проти пам'яті. - К., 1991.
3. Комуніст. - 1931. - 17 серп.
4. Необхідні рішучі дії // Радянське село. - 1930. - 9 лют.
5. Стенографічний звіт X з'їзду КП(б)У, 1926.
6. Радянське село. - 1929. - 28 квіт.
7. Радянське село. - 1929. - 28 квіт.
8. ЦДА громадських об'єднань України: ф. 1, оп. 2702, спр. 1450; ф. 1, оп. 2702, спр. 7568; ф. 1, оп. 20, спр. 2917; ф. 1, оп. 328, спр. 8;

- ф. 1, оп. 2704, спр. 2994;
- ф. 1, оп. 2704, спр. 3191
- ф. 1, оп. 1, спр. 3184;
- ф. 1, оп. 1, спр. 2986;
- ф. 1, оп. 220, спр. 2689;
- ф. 1, оп. 2706, спр. 149;
- 9. ЦДА органів державної влади і органів державного управління України. - Ф. 5. - Оп. 1. - Спр. 138; Спр. 21; Спр. 32; Спр. 716;
- 10. ДАОО. - Ф. 7. - Оп. 1. - Спр. 84; Ф. 11. - Оп. 1. - Спр. 68;
- 11. ДАВО. - Ф. 1, Оп. 20. - Спр. 2917;
- 12. ДАКО. - Ф. 5. - Оп. 20. - Спр. 280; Спр. 149.
- 13. ДАПО. - Ф. 3938. - Оп. 1. - Спр. 74; Ф. 1. - Оп. 1. - Спр. 2441; Ф. 11. - Оп. 1. - Спр. 2441.